

ETO: 821.511.141(497.113)–4
27–13:73/76(497.113)
73/76(497.113):27–13(439)

Csáky S. Piroska

SZENT ERZSÉBET-ÁBRÁZOLÁSOK A DÉLVIDÉKEN

Portrayals of Saint Elisabeth in Vojvodina

2006. november 17-étől 2007. november 19-éig Szent Erzsébet-évet hirdettek meg Rómában. Magyarországon egész évben különböző rendezvényekkel, írásokkal adóztak a népszerű Árpád-házi szent tiszteletének. Ez adta az ötletet, hogy megnézzük, van-e és hol Szent Erzsébet-ábrázolás a délvidéki egyházi létesítményekben. Munkánk a gyűjtés pillanatnyi állapotát mutatja be. Még nem zártuk le az adatok feltérképezését, mégis közreadjuk azzal a szándékkal, hogy folyamatosan pótoljuk a hiányosságokat.

Kulcsszavak: Szent Erzsébet, Szent Erzsébet-ábrázolás, -freskók, -szobrok, -ablakvitrázsok

Többféleképpen lehet kifejezni Szent Erzsébet iránti tiszteletünket. Követ-hetjük a példáját a betegetek ápolva, vagy szegényeket gondozva. Annyi ember vágyik szeretetre, megértésre, magányának enyhítésére rohanó világunkban, hogy illenék megállnunk néhány percre, és Szent Erzsébet példáját követve törődnünk a mellettünk élő rászorulókkal... Elődeink azzal fejezték ki méltán egyik legnépszerűbb Árpád-házi szent iránti megbecsülésüket, hogy templomot építettek tiszteletére, azt festményekkel ékesítették, vagy oltárt emeltek számára, esetleg szoborban, ablakdíszeken örökítették meg alakját. A Szent Erzsébet-ábrázolás, a szent tiszteletének számtalan megnyilvánulása valóságos kultusszá növekedett.

A nemzetközi Szent Erzsébet-év alkalmából számos programot hirdettek meg annak nyomán, hogy a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevelet küldött szét a magyarországi katolikus templomokba. A körlevélben felvetődik a kérdés: mi teszi Szent Erzsébetet vonzóvá a mai korban, rohanó, dübörgő jelenünkben, amelyből egyre többen hiányolják az igazi emberséget? A válasz nem is olyan egyszerű. „Az életszentséget vitte tovább II. András királyunk leánya” a maga egyszerűségével, misztikusságával, istenszeretetével. Az evilági javak nem érdekelték, bár körülötte is – éppen úgy, mint a jelen világban „kavargott a mulandóság, a családi viszályok, az ármánykodók, a hálátlanok, a földi boldogság, a királyi származás, a szülőföld, a vagyon, a hatalom...”¹. Erzsébet minderről nem vett tudomást. Célja az volt, hogy segítsen, és vidámmá tegye az embereket. Élet- és istenszeretete olykor megszelídítette rosszakaróit is...

XVI. Benedek pápa Erdő Péter bíboroshoz írt levelében így indokolta meg az Erzsébet-év jelentőségét: szükség van rá, „hogymélyebben megérthessük Pannónia e leányának lelkiségét, aki ma is emlékezteti honfitársait és az európai kontinens lakóit az Evangélium halhatatlan értékeinek fontosságára”... legyen kedvező alkalom a magyarok, a németek és egész Európa számára, hogy megjelenítsék az atyáiktól átadott keresztény örökséget, hogy továbbra is ebben találják meg a szükséges forrást, s hogy a nemrég megkezdett új évezredet igazán termékeny tudják tenni – a Szent Erzsébet-év alkalmából². Természetesen nemcsak Magyarországon fordult a figyelem a katolikus hívők körében Szent Erzsébet személye felé, hanem más európai országokban is. Németországban saját szentjüknek tartják, de Olaszországban is régóta elterjedt a magyar szent tisztelete.

Ezúttal nem azt tekintjük át, hogy mi itt a Délvidéken mennyit és milyen formában foglalkoztunk a személyiségével, mennyire ismerjük a hozzá fűződő legendákat. Jó alkalom a szent éve arra Magyarországon és máshol is, hogy elgondolkozzunk életpéldáján. „Erzsébet az egész világegyházban évszázadok óta szakadatlan tiszteletben részesül, mint az emberszeretet eszményi példaképe” – írta róla Bálint Sándor³, kiemelve, hogy a világegyház egyik leginkább tisztelt szentjéről van szó. Számos híres festő megörökítette (Fra Angelico, Murillo, Holbein, Dürer és mások), Liszt Ferencet oratórium megírására ihlette, számos templom viseli a nevét szerte a világban. Németországban Tübingi Szent Erzsébetnek nevezik, és a marburgi templomban őrzik ereklyetartóját. Wartburg várában megtekinthető az a lakrész, ahol ottani életét töltötte. A lakosztályt Moritz von Schwind osztrák festőművész díszítette, az ő Erzsébet életéből és legendájából merítkező romantikus képei láthatók a falakon: megérkezése Wartburgba, találkozása Lajos örgróffal, Tübingi Lajos indulása a kereszties hadjáratra, Erzsébetet kiűzik a várból, Erzsébet a szegények istápolója, Erzsébet temetése. Németországban máshol is akadnak Szent Erzsébet-ábrázolások: Lübeck kórházában egy 15. századi festményen és Frankfurt am Main városában, a Német Lovagrend egyik régi templomában Szent Erzsébet életének 24 jelenete elevenedik meg a 16. századi festményeken. A képsor egy versbe szedett csillagjóslattal kezdődik, Szent Erzsébet születésének megjósolásával. A többi képet a házassága, vezeklése, imádkozása, betegápolása és Wartburgból való kiűzetése ihlette.⁴

Olaszországban több tartományban elterjedt a magyar szent tisztelete, éspe dig anyja, Gertrúd, a megölt magyar királynő öccse révén. A nagyravágyó, gögös és pénzsóvár Berthold Itáliába volt kénytelen menekülni, ahol rangot szerzett, egyházi főméltósággá vált. Itt már az emberek emlékezetében úgy maradt fenn, mint bölcs és jótevő pap. Udinében ő indította el Szent Erzsébet tiszteletét, amely kiterjedt Perugiára, Assisire és más helyekre.

A tengerentúl Amerikában is él Szent Erzsébet tisztelete, erről templomok (Clevelandban, Torontóban és másutt), szobrok és festmények tanúskodnak.

A clevelandi hívek Erzsébet-tiszteletének tárgyi bizonyítéka van a doroszlói szentkút melletti freskón.

Magyarországon Takács Ince munkája szerint 1901-ben 75 templom és 11 kápolna viselte a nevét, köztük az akkori Bács–Bodrog vármegyei Bikity, másként Bácsbokod temploma (most területileg Magyarországhoz tartozik), a Torontál vármegyei Káptalanfalva⁵, Oppova (Ópáva) és Torontál-Erzsébetlak (NagyErzsébetlak).⁶

Vajon hány templomban találjuk meg Szent Erzsébetet száz év elteltével? Az eddigi adatokat személyes értesülések alapján állítottam össze, kiegészítve a világhálón fellelhető információkkal, valamint Erős Lajos összefoglaló munkájára támaszkodva. Az adatok még nem teljeseek, de betekintést nyújtanak abba, hol található Szent Erzsébet nevét viselő egyházi létesítmény, más intézmény. Az adatgyűjtés még folyamatban van, lezárása után egy későbbi munkában közreadom az eredményt.

AZ EDDIG FELDERÍTETT ADATOK

Ada: Szentháromság-templom – festett üvegablak; vitrail

Bácstopolya: Mária-templom – vitrail

Bóka: Szent Erzsébet agdok háza – szobor

Budiszava: freskó, nincs róla kép

Csantavér falfestmény a templomban

Horgos: bekeretezett kisebb méretű kép a szent év alkalmából közszemlére kihelyezve a templomban. – Nincs róla felvétel

Csóka: templommúzeum – szobor (ellopták, megsérült) – nincs róla képem

Doroszló: szentkút – freskó

Kupuszina: Mindenszentek-szoborcsoport a templomban – nincs róla képem

Magyarkanizsa: Nagytemplom – vitrail

Óbecse: Nagyboldogasszony (belvárosi) templom – vitrail

Óbecse: Szent Antal-templom (alsóváros) – oltárkép (Liezenmayer Sándor művének másolata – ismeretlen festő)

Péterréve: Mindenszentek-plébánia – két festmény

Péterréve: Szent Imre-kápolna – freskó (Mindenszentek, köztük Szent Erzsébet is) – nincs róla képem

Szabadka: Kórházi kápolna – szoborcsoport az oltárkép helyett

Szenttamás: *Mindenszentek* – Than Mór festménye a templomban

Tekia: Havas Boldogasszony-templom – vitrail

Tóthfalu: szobor a templomban

Újvidék: Mária neve-templom – két festett üvegablak, egy szobor

Újvidék: Szent Erzsébet-templom – oltárkép, szobor

Újvidék: Ferencesek temploma – festett üvegablak

Zenta: Szent Ferenc-templom – oltárkép (Liezenmayer Sándor festménye után készítette Cecília nővér)

Zombor: Szent István-templom – két szobor, egy ablakvitrail

Zombor: Szentháromság-templom – szobor – nincs róla képem

Szent Erzsébet nevét viseli és védőszentjeként tiszteli az újvidéki (telepi) templom, a nagyerzsébetlaki⁷ és az ópávai⁸ templom, valamint a szabadkai kórházi kápolna. Ezek az adatok voltak ismereteseek egy száz évvel ezelőtt közölt könyvben⁹ is, kivéve a szabadkai kórházi kápolnát és az újvidéki telepi templomot. Ez utóbbit 1930-ban szentelték fel. A bókai aggok háza ugyancsak őt választotta névadójának. Természetes, hogy az Árpád-házi Szent nevét viselő templomokban valamilyen formában ott van a védőszent, akár festmény (oltárkép, vagy freskó), akár szobor vagy festett üvegablak idézi meg alakját.

A vajdasági templomok belső díszítését fényképek alapján elemeztem és vontam le következtetéseimet. A képek egy részét az internetről vettem át¹⁰, az anyagot kiegészítettem személyes ismerőseimtől kapott képekkel¹¹ és saját fotóimmal. Célom az volt, hogy a lehetőségekhez mérten minél jobb minőségű képpel támasszam alá állításomat és következtetéseimet. Arra a kérdésre kerestem a választ, hogy az ábrázolások alapján volt-e a déli végeken Szent Erzsébet-kultusz.¹² Ahhoz, hogy ez kitűnjön, össze kell gyűjteni a vajdasági templomokban fellelhető magyar vonatkozású ábrázolásokat az összes magyar szentről (szobrokat, festményeket, vitrailokat, szimbólumokat). Ilyen dokumentáció alapján lehetséges lenne összehasonlító vizsgálatot végezni, s kideríteni, hogy melyik magyar szent volt a legnépszerűbb, melyiknek az esetében beszélhetünk kultuszról. Kutatásunk alapozó kutatás, hiszen ma még nem rendelkezünk teljes dokumentációval, aminek segítségével kirajzolódhatna a teljes kép. Ennek elérése nem egyszerű, hiszen – mint ismeretes – a trianoni béke megkötése után a szerb államközösség rendeletére el kellett tüntetni a vajdasági templomokból a magyar vonatkozású jelképeket¹³, akárcsak a II. világháborút követően. Néhány szobrot, festményt és vitrailt sikerült megmenteni. Ezek ma is teljes szingazdagságukban pompáznak és ékesítik a templomokat.

A szenteket általában az attribútumaikkal együtt ábrázolják. Ez a magyarázata a templomainkban fellelhető megjelenítések hasonlóságának. Tüzetesebb vizsgálat azonban kiderítheti, hogy mégis vannak eltérések, és nem is jelentéktelenek. Ha nagyobb térségben, a Kárpát-medence területén vesszük számba az ábrázolásokat, akkor a Délvidéken található kevésnek tűnnek. Az aránylag szerény anyag számunkra mégis fontos, mert bizonyos szempontból eltér a magyarországitól. A felderített ábrázolások száma alapján nehéz lenne Szent Erzsébet-kultuszról és általában a magyar szentek kultuszáról beszélni.

Néhány fogalom magyarázatra szorul.

Attribútum (lat. hozzárendelt): az a jelvény, amely egy alakot személyében vagy mint egy csoport tagját egyértelműen felismerhetővé tesz anélkül, hogy a nevét feltüntetnék. A *könyv* pl. az összes apostol közös attribútuma, de *kulccsal* együtt már csak Szt. Péter apostolt jelenti. A *pálmaág* az összes vértanú szent

közös ismertetőjele, de ha egy vértanú szűzhöz pálmaág mellett egy bárány társul, az kizárólag Szt. Ágnest jelképezi. Fogalmak megszemélyesítőihez is tartoznak attribútumok, pl. *Ecclesia* és *Synagoga* a keresztény egyház, ill. a zsidóság képviselői. Az attribútum az ábrázolt személy életére (legendájára), halálára, életművére vagy az egyéniségére vonatkozhat: attribútumként a legkülönbözőbb tárgyak szerepelhetnek (vértanúknál általában mártíromságuk eszköze), továbbá *emberalakok* (pl. koldusok, zarándokok), *állatok* (pl. bárány, oroszlán) és *növények* (pl. liliom, rózsza). Barokk műalkotásokon gyakran *puttók* tartják a szentek attribútumát.

Kenyér az utolsó vacsora részeként, a keresztáldozat jelképeként szerepel. Kenyér lehet szentek attribútuma is: a szokásos egy kenyér helyett kettőt hoz a holló az első remetének, Remete Szt. Pálnak, amikor meghallgatja őt Szt. Antal. Három kenyér Egyiptomi Szt. Máriára utal. Myrai Szt. Miklós és Árpád-házi Szt. Erzsébet mellett a kenyerek az irgalmasság cselekedeteire emlékeztetnek.¹⁴

Szt. Erzsébet attribútumai: külseje: fiatal nő fejedelmi öltözékben, egyszerű özvegyi ruhában fátyollal vagy Assisi Szt. Ferenc harmadrendjének csuhájában (szürke ruha kötélövvel, fehér fátyol); könyv (evangélium vagy misekönyv), templommodell (a marburgi Szt. Erzsébet, ahol eltemették), rózsák, kenyér, kenyérkosár, halak, gyümölcs, tál, kanál, korsó vagy fedeles kanna, ruhák, pénzdarabok, koldusok és leprások, korona (királyi származásának, fejedelmi rangjának jele vagy a mennyek koronája), három korona (hajadonként, hitvesként és özvegyként tanúsított szent életmódjáért).

Rózsza – az ókorban a szerelem és szépség istennőjének (a görög Aphroditének, a római Venusnak) az attribútuma, a tavasz és a nyár szimbóluma volt. A kereszténység átvette a rózsza földöntúli jellegéről való elképzelést, és paradicsomi virágnak tekintette (liliom). A vörös rózsza a szentek mártíromságának jelképe volt, s arra utalt, hogy ők vérükkel szerezték meg a Paradicsomba való bejutás jogát. Krisztus sebeit is szokták rózsával megjeleníteni, ilyenkor az őt szírom újabb utalás Krisztus sebeinek számára...

A középkori misztika a rózsát, a virágok királynőjét a mennyek királynőjére vonatkoztatta, így Dante pl. egy fehér rózsza közepén pillantja meg a mennyországot... székesegyházak rózszaablakának a közepén is rózsza látható, Madonna-ábrázolás: Mária jogar helyett rózsát tart a kezében... tövis nélküli pünkösdi rózsza... Rózsás Madonna-ábrázolások...

A rózsákkal teli kosár Szt. Dorottya és Árpád-házi Szt. Erzsébet attribútuma. A stilizált rózsza (rozetta) az építészeti ornamentika és a heraldika egyik leggyakoribb motívuma.

Korona – égi és földi méltóságok jelvénye... Jelentése sokszor azonos a koszorúéval... Számos szent jelenik meg koronával az ábrázolásokon égi vagy földi méltóságának jeleként (pl. császár, király, Árpád-házi Szt. Erzsébet, Alexandriai Szt. Katalin)...

Korsó, kanna – életvize, tisztaság jelképe. A korsó vagy fedeles kanna Árpád-házi Szt. Erzsébet attribútumai közé tartozik (irgalmasság, az irgalmasság cselekedetei).

Kosár – egy kosárkában rózsát és almát hoz Szt. Dorottyanak egy égi küldönc. Kenyérrel teli kosarat visz a szegényeinek Árpád-házi Szt. Erzsébet.

Kultusz – tisztelet, hagyomány (búcsú)

Mikor beszélünk kultuszról? Ha valamilyen jelenség, szentek tisztelete hagyományt őriz, hagyományt rögzít. Ábrázolások esetében akkor, ha több helyen találunk valamilyen megjelenítést.

Összefoglalóban nem szándékozom Szent Erzsébet életrajzát ismertetni. Könyveket írtak róla. Prohászka Ottokár szavaival idézem fel alakját, szellemiségét és vonzerejét:

„A női szív összes bájaival és vonzalmaival s a középkor mély kereszténységének szigorával, fiatal életvárásával s az égbe emelkedő erény érettségével lép elénk. Tizenkilenc évvel már özvegy, huszonnégy évvel halott lett Erzsébet, a kereszténység öröme és dicsősége, a keresztény asszonyideál.” A papköltő nem tudja eldönteni, mit csodáljon benne: az örökszép hitéletet, „mely a világból felsőbb, tisztább fénybe emeli”, vagy fesztelen kedves lelkületét, amely erőszak nélkül mindent eligazított, eltűrt, lebilincsel és legyőzött.

Ide kívánczok egy ima, fohász a szenthez.¹⁵

„Szent Erzsébet, aki az elhagyottak, szegények, szenvedők és betegek iránt oly hősi szeretettel viseltettél, és önmagadat nem kímélve segítségükre siettél, tégy engem is a keresztény felebaráti szeretet munkásává. Segíts, hogy a béke hordozója legyek, a gyűlölködőkhöz a szeretetet vigyem, a bűnösöknek bocsánatot nyerjek, az egyenetlenkedőket egyetértésre vezessem, a tévelygőknek az igaz hit világosságát gyújtsam, a kételkedőkben bizonyosságot ébresszek, a fájdalomra írt csepegtessek, és az új élet magvát vessek ott, ahol kétségbeesés tanyázik.

Könyörgők azokért is, akik jólétben élnek, és nem veszik észre mások könnyeit és ínségét. Nyisd meg szemüket és szívüket, hogy meglássák és megszajnálják a fázó gyermeket, a hajléktalan szegényt, az éhező beteget.

Járj közben értünk, hogy a meghasonlott, hideg világ újra találkozzék a szeretetben, és ettől buzdítva sokak nyomorát enyhítse és gyógyítsa. Ámen”

Egészsében idéztük a fohászt, hiszen valójában azt kéri az imát mondó egyén, amit maga a szent tett életében, és ezek a jellemzők egészségünkben, vagy részleteikben felismerhetők a Szent Erzsébet-ábrázolásokban.

FESTMÉNYEK

A templomokban a legszembetűnőbb ábrázolást festmények nyújtják. Neves művészek alkotásai, másolatok és nevét elhallgató festő képei ötlenek szemünkbe vidékünk templomaiban.

OLTÁRKÉP

Főoltár, Újvidék, Szent Erzsébet-templom.

Készült 1930-ban. Uri Ferenc nem tesz említést a kép festőjéről, csak megjegyzi, hogy 1930-ban, amikor a templomot felszentelték, már megvolt a festmény.¹⁶ Adatközlőm¹⁷ szerint Frej Péter készítette, aki később Brazíliába költözött. Leszármazottai ma is a Telepen élnek. Maga a templom a korabeli szakrális építészet hagyományainak szellemében épült. Az építészeti stílushoz jól illeszkedik az oltárkép – boltíves, aranyozott, fölfelé kissé csúcsosodó ívű keretdísszel –, mellette kisebb méretű oszlopokkal övezett térben szobrok láthatók hasonló keretben. A festmény Erzsébet alakját a középpontba helyezte, amint kilép a kastély kapuján. Előtte az egyik oldalon idős koldus veszi el kezéből a kenyeret, a másik oldalon fiatal nő, gyermekével a karján, kérőn nyújtja feléje a kezét. Erzsébet egyszerű, de előkelő ruhában áll, koronával a fején, palástban, a nyakában aranykereszt. Ruhája övvel van összefogva a palást alatt. A mezítlásbas koldusok egyszerű, de tiszta, nem szakadozott ruhában vannak. A kép egyik oldalán felfuttatott növényinda tölti ki a teret.

MELLÉKOLTÁRKÉP

Óbecse – Szent Antal-templom (Alsóváros). Aranyozott oszlopfővel ellátott fehér márványoszlop keretezi az oldaloltárt. Az oszlopot aranyozott gyűrű osztja ketté. Az oltárkép Liezen-Mayer Sándor Szent Erzsébet-festménye alapján készült.¹⁸ Szentünk hermelinpalástot, egyszerű, de előkelő kék ruhát visel, korona helyett sapkával a fején. Előtte szakadozott ruhában, csapzott hajú fiatal nő ül a földön, alvó gyermekkel a karján. A háttér sötét, komor. Erzsébet mögött a nyitott ajtó keretében két férfi sötét alakja körvonalazódik, mögöttük világos háttérben egy sziklán álló vár képe bontakozik ki. A tizenkilencedik században a romantikus festők gyakran alkalmazták a sötét és világos színeket egymás mellett, hogy fokozzák a nézőkre gyakorolt hatást. A becsei másolat nagyon jól sikerült változata az eredeti képnek. A budapesti Nemzeti Galériában őrzött festmény interneten közvetített másának kissé világosabb a háttére, mint a becsei oltárképe, és úgy tűnik, mintha a másoló meglágyította volna az ábrázolt szent vonalait.

Ugyanennek a képnek a másolata a zentai Szent Ferenc-templomban is megvan. Cecília nővér festményén eltérő a vonalvezetés, s az eredetinél világosabb színeket használt. Munkája, a kissé odavetett ecsetvonások ellenére jól sikerült másolatnak tekinthető, de eltér a becsei oltárképtől: világosabb, kevésbé tükrözi a romantikus festészet jellemzőit, darabosabb¹⁹.

Szenttamás – Kalapis Zoltánnak nem voltak adatai arról, hogyan és mikor került két Than Mór-kép a katolikus templomba.²⁰ Adatközlőm²¹ szerint a szabadságharc leverése után restaurálták a leégett és beomlott templomot és plébániaépületet. A templomot 1868-ban festették újra. Valószínűleg ekkor került Szenttamásra a két kisebb oltár feletti Than Mór-festmény is. Mindkét alkotás 1866-ban készült. A bal oldali oltár falán *Szent Tamás*, a jobb oldalin pedig a *Mindenszentek* ábrázolása látható. Erre a képre a mester ráfestette a magyar szenteket is. Középen balról: Szent István, Szent László és Szent Imre áll, középen Szent Erzsébet tartja kötényében a rózsákat, Erzsébet mögött apácaruhában Boldog Margit látható (ekkor még nem volt szentté avatva), mögöttük Szent Ilona császárnő. A bordó keretes oltárkép aranyozott körvonalas díszítéssel fogja össze az ábrázolt szenteket. A kép a tizenkilencedik században gyakran felbukkanó szakrális képekre jellemző kétmezős ábrázolást példázza. A felső térben a feltámadt Krisztus, az Atya, a Szentlélek, előtte Szűz Mária térdel egyik oldalon, Szent János a másikon. Az alsó mezőben helyezkedik el a többi szent, köztük az említett magyar szentek is.

Csantavér – Szent Erzsébetet egy szerzetes társaságában jeleníti meg a festmény, amely különbözik a megszokott ábrázolásoktól. Az attribútumok nehezen felismerhetők a képről készült felvételen. Az alkotó kilétét még nem derítettük ki.

Doroszló – clevelandi (USA) jötevők ajándéka az a festmény, amelyen útszéli fülkébe helyezett Mária-szobor előtt a havas földön Szent Erzsébet térdel három gyermekével. Fején korona van, de a ruhája egyszerű. Ezen a képen nem ő ad alamizsnát, hanem ő fohászkodik Szűz Máriához, s könyörgőn tárja ki karját. A háttérben havas fenyőket, hegyeket látunk. A távolban egy hegycsúcsra épült templom korvonalai rajzolódnak ki.

Péterréve – Egy-egy falfestmény díszíti a Mindenszentek plébánia előcsarnokát és a Szent Imre-kápolnát. Az egyik az ismert rózsalegenda elevenedik meg. Oszlopos főúri kastély kapujában áll Erzsébet, vállára helyezett paláستtal, világoskék hosszú ujjú ruhában, kezében a rózsákkal teli kendő. Arca kifejező, átszellemült. Ruhája (színe és a szabása) szinte ugyanolyan, mint a temerini kis keretes képen. Valószínűleg egy mester munkája mindkét kép. A nagyobbik kidolgozottabb, mérete folytán is több részletet tartalmaz. Szent Erzsébet mögött a férje, égre szegezett tekintettel, hálát adva Istennek a csodatételért. A kastély lépcsője előtt koldusok csoportja térdel alamizsnáért könyörögve.

A másik kép Franz Joseph Dobyaschofsky (1818–1867) Szent Erzsébet-freskójának igen sikeres másolata²². Az ábrázolás eltér a megszokott freskókétől: kétmezős. Az alsó mezőnek a központi részét Szent Erzsébet foglalja el, földöntúli fényárban úszva, mintegy megdicsőülve már. Koronája fölött glória ragyog. Ruhája nincs színezve, fehérnek hat, de ez a fehérség jelentheti a tisztaságot,

a megdicsőülést, a kívülálló másságot is. Előtte koldusok térdelnek, egy feléje nyújtott kéz alamizsnát vagy általában segítséget kér tőle. Szembeötlő a képen a szegénység, a nyomor és a jólét ellentéte is: lovas főúr vadászkutyával, a háttérben kastély. A kék égen a kastély és egy terebélyes fa között Krisztus tárja ki karját, mintha Erzsébetet védelmezné főúri rosszakaróitól, erőt és segítséget nyújtva neki jótetteihez. A sötét és világos színek egymás mellett hangsúlyossá teszik a jó és a rossz ellentétét. A világos (a jó) kiemelkedik, és háttérbe szorítja a sötétet (a rosszat).

A Szent Imre-kápolnában a mennyezeti Mindenszentek-freskón Szent Erzsébet alakja is felismerhető.²³

Temerin – A díszítőelemekkel keretezett mennyezeti freskón, amely néhány évvel ezelőtt készült, amikor a templomot újrafestették, több magyar szent tűnik fel (Szent Imre, Szent Margit). Köztük van Erzsébet királyi koronával és glóriával a feje körül, vállára vetett királyi palásttal, egyszerű, de tetszetős hosszú ujjú kék ruhában, kendőjében színes rózsákkal. Remekül kirajzolódik fiatalos, szép alakja. A ruha szabása, a redők aláhullása hasonló a péterrévei freskón láthatóhoz, csak kevésbé van kidolgozva.

Zombor – a Szentháromság-templom mennyezetén a központi kép négy sarkánál medallionszerűen helyezkedő képek egyike Szent Erzsébet-ábrázolás, melyet a rózsalegenda ihletett. Erzsébet megjelenítése nem szokványos. Sem ruhája, sem előre irányított érdeklődő tekintete, sem testtartása. Leegyszerűsített pasztell színeivel kiemelkedik a négy keretes kép a mennyezetten. Mintha a központi képet is háttérbe szorítaná.

SZOBROK

A katolikus templomok gyakori díszítőeleme a szobor. Szobordíszek megrendelésre kerülhettek a kegyhelyre magától a művésztől, vagy a sorozatgyártásban készült kegytárgyakat forgalmazó műhelyekből. Sok helyen nem sikerült felfedni, ki az alkotó, ebből arra a következtetésre jutottam, hogy a legtöbb helyen meglévő, kész munkákat vásároltak. Ausztriában és Németországban jól működő műhelyektől katalógus alapján megvehetőek voltak a templomdíszítő kellékek. Kevés helyen készültek egyedi műalkotások.

Szabadka – A kórházi kápolnában szoborcsoport áll oltárkép helyett. Az aranyozott keretdíszsel övezett alkotás remekül helyettesíti a megszokott oltárképeket. Egyéni, meghitt ábrázolás ez a jótékony Szent Erzsébetről és hálás koldusairól, akik a kezét és a köntösét csókolják. Szent Erzsébet egyszerű ruhában, de királyi köntösben és koronával a fején, lesütött szemmel áll közepén. Előtte anya gyermekével hálálkodva tekint fel rá, míg a másik oldalon egy koldus térdepelve imádkozik. A hívők jóvoltából mindig friss virág ékesíti a szoboregyüttest (általában rózsák, Erzsébet attribútuma). Így emberközelibbé válik az alkotás. A tiszta festett háttér a maga egyszerűségével még jobban kiemeli a szent szerénységét, emberi közvetlenségét.

Újvidék – A Szent Erzsébet-templom oltára előtt a névadó rózsaszín ruhába öltöztetett szoboralakja áll, amely néhány éve került mostani helyére. A szobor a rózsacsodát örökíti meg. Erzsébet egyik kezében kenyér a másikkal a köpenyét fogja, amelyből kikandikálnak a rózsák. Ő maga királyi palástban, koronával és glóriával a fején, szelíd, kissé lefelé tartott fejjel néz előre. Megragadó az előlnézetből ábrázolt nőalak.

Újvidék – A Mária neve templomban a mellékoltár oldalszobra gót stílusú fülkében Szent Erzsébetet jeleníti meg a rózsalegenda alapján. Az egész alakos szobor talapzaton áll. Színezete pasztellsárga. A szent fején korona, egyik kezével összefogja köntösét, ahonnan előbukkannak a rózsák, de kinyújtott kezében kenyér van. Ruhája egyszerű, mégis méltóságos. Arca szeretetet, szerénységet sugároz.

Zombor – A Szent István-templomban két szobrot láthat az érdeklődő: tirolifafaragó munkáját. 1903-tól 1906-ig készítette Ferdinand Stuflesser és Bildbauer und Alterbauer oltárépítő mesterek (St. Ulrich Greden).

A Szentháromság-templomban 18. századbeli szobrok között rátalálunk Szent Erzsébet 157 cm magas szobormására, valamint egy Szent Erzsébet és egy koldust ábrázoló 85 cm magas szoborpárra, feltehetően Peter Moriznak vagy körének a művére. A szobor Erzsébetet szokatlan tartással ábrázolja, mint ha elfordította volna a tekintetét a segítségért eseklő toprongyos koldustól. Kezével azonban feléje nyúl, nem tagadva meg a segítséget.

Szilbereken (Bački Breg) is van egy fából faragott gyönyörű Szent Erzsébet-ábrázolás. Egyelőre nincs róla képünk.

Kupuszina – A Mindenszenteket ábrázoló szoborcsoportban magyar szent is akad: Erzsébet. A hívek adománya (nincs róla kép).

Oromhegyes (Trešnjevac) – nincs képem az ottani Erzsébet-ábrázolásról.

Bóka – Az aggok háza a betegek *istápolójának és jótevőjének*, Szent Erzsébetnek a nevét viseli. A névadó szent alakját szobor jeleníti meg, amelyet a rózsacsoda legendája ihletett. Erzsébet királyi koronával a fején, palástban áll előttünk, amelyet egyik kezével összefog, mégis látszanak a keblébe rejtett kenyérből lett rózsák. A másik kezében kenyeret tart alamizsnát adó mozdulattal. Arca komoly, de vonásai lágyságok. A hívők jóvoltából erről a szoborról is ritkán hiányzik a virágdísz. Felvételünk készítésekor apró fehér virágból font koszorút tettek rá, amely eltakarja kezének finom ívét.

Tóthfalu – Szimmetrikus, szembenéző szobor szemlélteti a templomban a rózsalegendát. Szentünk királyi koronával a fején, kék palástban, övvel a ruháján látható, amelyről kézimunkatársoly lóg le. A köntöse alól kilátszik fehér ruhája. Mindkét kezével a köntösét fogja össze, ahonnan kivirít néhány rózsza. Szokatlan, hogy arany cipő van a lábán, holott közismert volt szerénysége és idegenkedése a kihívó, díszes viselettől.

ABLAKOK – VITRAILOK

Különleges hatást keltő ábrázolások tűnnek fel a templomok festett üvegablakán. Egyes művészettörténeti munkák szerint a franciából eredő elnevezés az üvegfestő technikával készült képekre, vagy üvegdarabokból összeállított ábrázolásokra használatos.²⁴ „A megfelelő formájú festett üvegdarabokat mozaikszerűen egymás mellé helyezték, és ólomszegéllyel kapcsolták össze képpé, amelynek belső vonalait fekete festékkel húzták meg.”²⁵ A besütő nap sugarai az átlátszó színes üvegen keresztül különös, misztikus jelleget adnak a templomoknak. Ennek az ábrázolásmódnak sajátos kifejező formanyelve van. Talán azért különböznek egymástól a templomainkban ily módon ábrázolt Szent Erzsébet-képek is. Nem a motívumok változtak (leggyakoribb az üvegfestésben is a rózsacsoda vagy a szegényeknek alamizsnát nyújtó szent), hanem a megmunkálás. Az egyszerű háttérben ábrázolt képtől az egész ablakot kitöltő, részleteiben is kidolgozott ablakképekig, a hagyományos ábrázolásmódtól a modern alakformálásig (Újvidék, ferencesek temploma) széles a skála.

Ada – Kis méretű, nem az egész ablakot kitöltő kép szépen mintázott ovális keretben ábrázolja Erzsébetet a rózsákkal, glóriával a fején. Szentünk rózsaszín ruhában, középkék palástban, égszínkék háttér előtt áll. A világoskék ablaküveg a besütő nap hatására üde és vidám hangulatot áraszt. Szent Erzsébet fiatalsága, tisztasága, kedvessége érezhető rajta.

Futak – Az 1907-ben épült Jézus szíve templomban számos figyelemreméltó ablakkép van. Az oltár mögötti ablakon, szinte teljesen eltakarva, valószínűleg Szent Erzsébet és Szent Margit alakja tűnik elénk. Mindketten királyi öltözékben, gazdagon díszített ruhában vannak. Fényképezni nem lehetett.²⁶

Magyarkanizsa – nincs róla képem

Nagybecskerek – Az egész ablakot kitöltő keretdíszes kép felső része boltíves fordulatú. A rózsalegendát idézi fel sajátos színeivel. A központi figura maga a szent, fehér ruhában, világoskék palástban, egyik kezében rózsák, a másikban kenyér, amelyet a mellette ülő koldusnak nyújt. Fején királyi korona, fölötte glória. A háttérben idillikus szépségű táj díszlik virágokkal, dús növényzettel. A szent mögött vár körvonalazódik – valószínűleg Erzsébet lakóhelye. Az ablakkép teljesen ki van töltve. Még az égbolt is, melynek kékségét fehér és világoskék báránnyelű török meg. A kép alján keretes növényi díszítőelemek közt rátalálhatunk az adományozó portréjára és nevére. Ugyanezek a stilizált levelek jelennek meg a kép keretében is.

Óbecse – A Nagyboldogasszony-templom őrzi az egyik legegyszerűbb Erzsébet-ábrázolást. A boltíves mintás keretű ablak közepén a rózsacsoda rajzolódik ki. Bár a kép egész alakos, nem tölti ki az egész ablakkeret, szentünk tehát piros palástban, királyi koronával és glóriával a feje körül felhőkön áll, lebeg, immár a legendák világában él. Az arca tiszta, ruhája sem árnyalt, mégis szépen kivehető az ábrázolt legenda.

Verbász – Az internetről levett aránylag gyenge minőségű kép nem túl díszes keretben csak félig mutatja meg a szentet. Rózsái szépen kirajzolódnak a kezében. Fejét korona díszíti, és glória veszi körül. Koloritja az átlátszó fehér háttér, az arany keret, a piros és a kék árnyalatú ruházat között oszlik meg.

Újvidék – A Mária neve templom két ablakán különböző technikai eljárással készült kép. A főbejáratnál balra látható gyönyörű – méreteiben is impozáns – ablakkép az egyik legdíszesebb üvegfestmény tájunkon. Középen Szent Erzsébet, kötényében rózsák. Egyik oldalán ülő koldus, akinek alamizsnát (kenyeret) ad, a másik oldalán fiatal lovag, aki a kötény tartalmát nézi. Íme a rózsacsoda teljes ábrázolása. A háttérben nagyobb vár, körülötte szép táj. A kép három mezőre osztható, és minden mező teljesen ki van töltve. A középső a legenda, a felső mező díszítőelemekből komponált templomi ablakminta, alul hasonló mintával kitöltött térben az adományozó család portréi helyezkednek el a következő felirattal: „Ajánlva Dr. Kamenitšky S. és családja által”.

A másik Erzsébet-ábrázolás a főoltár melletti ablakon rajzolódik ki. Ezt a képet nehezebb észrevenni és felismerni rajta, hogy csakugyan Szent Erzsébetet mutatja-e. Itt már fehér apácaruha van rajta, kék palást, előtte és mellette anyák és gyermekeik láthatók.

Újvidék – A ferencesek templomában egyedülálló képpozíció modern, kubista stílusban jeleníti meg Szent Erzsébet jótékonykodását. Ezen az ablakképen nem a rózsacsoda elevenedik meg, hanem a szent segítőkészsége, irgalmas cselekedetei nyernek szimbolikus kifejezést. A templomban négy ablak van hasonló stílusban díszítve. A művész valószínűleg nő volt (vezetéknév Tallian).²⁷ Munkája eltér a megszokott ábrázolás- és kivitelezésmódtól. Más technikát is alkalmazott, hogy a fénytörés hatását minél jobban érvényesíthesse. Mindenképpen merész és újszerű alkotás.

Tekia – A Havas Boldogasszony templomban a templomhajó bal oldali ablakán ez a felirat áll: „Szent Erzsébet asszony tiszteletére a Hitélet folyóirat szerkesztője, munkatársai és olvasói”. A modern ablakkép királyi díszben jeleníti meg a szentet a legismertebb jellemzőivel (rózsákkal a kötényében és koronával a fején), s előlnézetből ragadja meg, amint kissé félrefordítja a tekintetét. A háttér boltíves keretbe foglalt díszítőelemekkel van kitöltve. A keretdísz megegyezik a többi ablakéval. Szent Erzsébettel szemben Szent István alakja rajzolódik ki az ablakon. A kegyhely az 1976-ban kezdődő felújítása során nemcsak új márványoltárt kapott, hanem a megrongálódott ablakokat is újakra cserélték. Ezek között kaptak helyet az említett magyar szenteket ábrázoló vitrailok is, a zombori Stevan Stanišić művei.²⁸

Topolya – A Mária-templomban az egész ablakot kitöltő vitrailon a rózsalegenda elevenedik meg. A koldus bekötött lába még elesettebbé teszi az alamizsnáért könyörgő férfit. Mögötte egy anya gyermekével ugyancsak segílyt kér, ezt tanúsítja kinyújtott karja. Szent Erzsébet koronával a fején, dicsfényben jelenik meg. Bordó köpenyéből elővillannak a rózsák. A háttér ornamentumokkal, felfelé csúcsosodó ablakdíszrel van kitöltve. Igazi színpompás neogótikus színes ablak ez.

Zombor – A Szent István-templomban színpompás ablakkép ábrázolja Szent Erzsébetet, amint egyik kezében kenyeret tart, a másikkal köpenyét fogja össze, amelyből kilátszanak a rózsává vált kenyerek. Előlnézetben látjuk a szentet, királyi díszben, koronával a fején és glóriával. Öltözékének színe eltér a megszokottól: a ruhája kék, elől arany dísszel, az alján fehér rátétes gazdag díszítés, a köntöse sötétrózsaszín fehér szegéllyel, arany rátétettel. A háttér félkörös és csúcsokba ívelő vörösre festett díszítése még jobban kiemeli a szent koronáját és fejdíszét. Az ablak keretdíszje kettős. A szentet körülvevő oszlopos keret félkörbe ívelő befejezése mellett leveles, gazdag színezetű ornamentika segíti elő a fénytörést az ablakon átszűrődő napsugarak hatására. A két oszlop között a háttérben mintás kárpit leng. A díszek kevésbé halmozottak, mint az újvidéki Mária neve templom bejáratánál levő ablakon, a kompozíció mégis nagyon impozáns hatást kelt.

Megkíséreltük bemutatni, hogy a templomaink a magyar szentek sorában milyen arányban őrzik Szent Erzsébet alakját. Ez a téma a Szent Erzsébet-év meghirdetésével vált időszerűvé, és íme – ha hiányosan is – de felmérésünk elkészült. Tanulásként megállapíthatjuk, mint az itt közölt eredmény is bizonyítja: érdemes odafigyelni értékeinkre, s igyekezzünk megismerni elődeink hagyatékát, a szentek iránti tiszteletüket, köztük a magyar szentek tiszteletét.

Eredetileg Szent Erzsébet kultuszát szerettem volna bemutatni. A kutatás azonban arra utal, hogy nem beszélhetünk kultuszról. A magyar szentek tisztelete létezett ugyan, de nem maradt fenn annyi tárgyi bizonyíték, dokumentum, hogy biztosak lehetnének a kultuszában. Nehéz volt időben behatárolni a kutatás tárgyát. A területi behatárolás sem volt problémamentes, mert (főleg a Bánság területén)²⁹ sok templomban már nincs állandó pap, csak ritkán tartanak istentiszteletet, nehéz lett volna bejárni minden helységet, ahol még van templom, és még nehezebb időpontot egyeztetni, s egyáltalán időt találni arra, hogy lefényképezzük, rögzítsük, megmentsük az utókor számára, ami erre érdemes. Első kísérletként eddig jutottunk. Nem teljes munkánk legyen kiindulópont a további kutatásokhoz.

JEGYZETEK

- ¹ www.katolikus.hu – Az MKPK Körlevele Szent Erzsébet születésének 800. évfordulója alkalmából
- ² <http://uj.katolikus.hu> – XVI. Benedek pápa levele, 2007. július 7.
- ³ Bálint Sándor: Ünnepi kalendárium. Budapest, SZIT, 1977. Idézve: A szeretet szentje: Szent Erzsébet élete és jelentősége. Írta: Turcsik György. Budapest, Kerekes Kegytárgy Nagykereskedés, 2007, 59. p.
- ⁴ A szeretet szentje... i. m. 62. p.
- ⁵ Megtörténhet, hogy téves adat, nem bukkantam a nyomára
- ⁶ A szeretet szentje... i. m. 76–77. p.
- ⁷ Ma Erzsébetlak – Belo Blato. A települést a Torontál–Szécsányból jött katolikus németek alapították. Az 1876-os árvíz óta szlovákok, magyarok, bolgárok és más népek is lakják.
- ⁸ 1766-ban Mária Terézia adományából és a község költségén épült templom. Többször felújították a későbbi századokban.
- ⁹ Az adatok *A szeretet szentje* c. kötetből valók (Takács Imre: *A katolikus Magyarország 1001–1901*). Az erzsébetlaki és az ópávai templomról lásd: *Adalékok a Zrenjanini – Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez*. Összeállította és szerkesztette: Erős Lajos. Tóthfalu, Logos, 1993. www.szenterzsébetlap.hu – honlapon csak szemelvények találhatóak a magyarországi, a felvidéki, erdélyi és torontói Szent Erzsébet-templomokról és plébániákról
- ¹⁰ www.templomok.hu
- ¹¹ Nevek felsorolása nélkül ezúton köszönök minden segítséget!
- ¹² Kutatásaimat szeretném idővel kiterjeszteni a többi magyar szent kultuszának vizsgálatára is.
- ¹³ <http://forumkereso.hu> Google által tárolt vázlatból. Kiemelt kulcsszó: *vitrail szent erzsébet*
- ¹⁴ *A keresztény művészet lexikona*. Szerk. Jutta Seibert. Budapest, Corvina, 1986
- ¹⁵ *Hitélet*. Katolikus imakönyv. Subotica, 1960, 184–184. p.
- ¹⁶ *Árpád-házi Szent Erzsébet római katolikus egyházközség története: 1930–2005*. Uri Ferenc – Újvidék, K. n. 2006, 8. p.
- ¹⁷ Mészáros Ilonka újvidéki lakos, aki ismeri a telep történetét, személyes emlékei kötik hozzá.
- ¹⁸ A kép eredetijét a Magyar Nemzeti Galériában őrzik.

- ¹⁹ Liezen-Mayer Sándornak (1839–1898) két Szent Erzsébet-képe ismert (olajfestmény, vászonon, 152×91 cm). Szentünk mindkettőn hermelinpalástban, kitárt karral, a gyermekét magához ölelő koldusasszonnyal tűnik fel. Az egyik zárt helyiségben ábrázolja őket, a másik téli tájban. Ez utóbbi az esztergomi Keresztény Múzeum állományában van, színei üdébbek, világosabbak. A zentai másoló ismerhette ezt a képet is, habár ő is a zárt helyiséget mentette át az oltárképre.
- ²⁰ Festők nyomában: Képzőművészeti riportok, tanulmányok. Kalapis Zoltán, Újvidék, Forum, 1990, 50. p.
- ²¹ A szenttamási pap – Futó Hargita közvetítésével
- ²² Az eredeti kép 1866-ban készült, 190x110 cm. Olajfestmény, vászonon
- ²³ Egyelőre nincs róla felvételünk. Adatközlőnk Lengyel Ildikó.
- ²⁴ Donka Stančić: Vitraži. Novi Sad, Petrovaradin, Sremski Karlovci, Futog – Novi Sad, Opštinski zavod za zaštitu spomenika kulture, 1997. Eredeti elnevezés: vitrail, vitrage. E két szó két különböző előállítási módot jelöl. A mi vidékünkön szerb közvetítéssel vitrázsként elterjedt kifejezést egyaránt alkalmazzák a festett és a színes üvegekből készített ablakokra. (A magyarban a vitrázsnak egyébként nincs ilyen jelentése.)
- ²⁵ Művészeti lexikon. IV. kötet, R–Z. Főszerk.: Zádor Anna és Genthon István. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 619. p.
- ²⁶ Donka Stančić, i. m.
- ²⁷ Donka Stančić i. m. 94. p.
- ²⁸ Tekiai Szent Anya kegyhelyének és Pétervárad más szenthelyeinek katalógusa. Pétervárad, 2004
- ²⁹ A bánsági adatok későn jutottak el hozzám, ezeket egy későbbi tanulmányban szeretném feltárni.

PORTRAYALS OF SAINT ELISABETH IN VOJVODINA

Rome proclaimed a special jubilee year between November 17th 2006 and November 17th 2007 internationally dedicated to Saint Elisabeth of Hungary. All over Hungary various kinds of programmes and written works have been paying tribute of respect to this popular Saint of the Árpád-dynasty during the whole year. These events gave us a real impetus to start with finding out whether there are any portrayals of Saint Elisabeth in the ecclesiastic establishments in Vojvodina and where they can be found. In this work we have presented the results obtained so far. Although we have not yet completed the mapping of the compiled data, we decided to publish them with the intention of continually supplementing the presently incomplete data.

Keywords: Saint Elisabeth, portrayals, frescoes, and sculptures of St. Elisabeth, vitrage-windows